

Транснаціональне сурогатне материнство: колізійні норми, визнання батьківства

Наталія Степаненко

*доктор філософії в галузі права,
доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6216-2206*

Ярослав Гулей

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: HuleiYP@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0005-8506-9289*

Транснаціональне сурогатне материнство сьогодні належить до числа найбільш складних та водночас актуальних правових явищ, що знаходяться на перетині сімейного, цивільного, медичного та міжнародного приватного права. Активний розвиток допоміжних репродуктивних технологій, їхня широка доступність та значні розбіжності у правовому регулюванні між державами створюють численні юридичні конфлікти, які прямо впливають на статус учасників таких правовідносин і, насамперед, на становище дитини.

Україна є однією з небагатьох держав, у яких комерційне сурогатне материнство допускається на законодавчому рівні, що робить її одним із ключових центрів транснаціональних програм. Саме тому регулярно виникають ситуації, пов'язані з участю громадян різних країн, що зумовлює потребу у поглибленому аналізі колізійних норм, порядку встановлення батьківства та механізмів міжнародного визнання документів.

Національна нормативно-правова база України у сфері сурогатного материнства є фрагментарною та охоплює норми сімейного, цивільного та медичного законодавства [1, 2]. Правове регулювання здійснюється Сімейним кодексом України, Цивільним кодексом України, Основами законодавства України про охорону здоров'я, Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», а також Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій». Окремого закону, який би комплексно врегулював усі аспекти сурогатного материнства, держава досі не має. На розгляді парламенту періодично з'являються законопроекти «Про допоміжне материнство» та «Про допоміжні репродуктивні технології», проте вони поки що не набули юридичної сили і саме останній містить реальну правову концепцію для врегулювання цього питання [3]. Така нормативна «мозаїчність» призводить до значної невизначеності, особливо у випадках міжнародних правовідносин, оскільки чинні акти здебільшого спрямовані на регулювання медичної процедури, а не на врегулювання правового статусу іноземних суб'єктів та міжнародних колізій.

Проблематика транснаціонального сурогатного материнства загострюється

через те, що різні держави по-різному підходять до правового статусу цієї технології: від повної заборони та кримінальної відповідальності (Франція, Німеччина) до дозволу лише некомерційних форм (Велика Британія, Канада) чи повного дозволу комерційних програм (Україна, Грузія, окремі штати США). Така багатоманітність правових режимів створює так званий «конфлікт юрисдикцій», коли правові наслідки договору, укладеного відповідно до українського законодавства, можуть не визнаватися в країні громадянства замовників. У результаті виникають складні ситуації, коли дитина, яка має офіційно зареєстрованих батьків в Україні, залишається без юридичного статусу в іншій державі, що створює ризики для її громадянства, свободи пересування та навіть можливості виїхати з території України.

Однією з ключових проблем залишається відсутність у законодавстві України спеціальної колізійної норми, яка б визначала право, що підлягає застосуванню до договорів сурогатного материнства. На практиці доводиться звертатися до загальних положень Закону України «Про міжнародне приватне право» щодо договорів про надання послуг або сімейних правовідносин, але такі загальні норми не враховують специфіку багатоконпонентного характеру сурогатного материнства, що охоплює одночасно елементи договірної, сімейної, медичної та особистого немайнового права [4]. Навіть автономія волі сторін не завжди гарантує вирішення проблеми, оскільки іноземні держави можуть відмовитися визнавати правові наслідки договору, укладеного за іноземним правом, якщо це суперечить їхньому публічному порядку.

Окремо варто зупинитися на питанні визнання батьківства, яке є одним із найбільш конфліктних аспектів транснаціональних програм. Українське законодавство виходить із того, що батьками дитини, народженої за програмою сурогатного материнства, визнаються особи, які надали відповідну згоду та мають генетичний зв'язок із дитиною. Сурогатна матір не вважається матір'ю дитини, а медичний заклад видає документи, на підставі яких органи державної реєстрації актів цивільного стану реєструють народження на ім'я замовників. Проте в багатьох країнах діє принцип «*mater semper certa est*», тобто матір'ю є жінка, яка народила дитину. У таких державах документи, видані в Україні, можуть бути взагалі не визнані, що змушує генетичних батьків звертатися до суду, проходити процедури усиновлення власної дитини або зіштовхуватися з неможливістю отримати документи, необхідні для в'їзду дитини на територію іншої держави [5, с. 117-118].

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що питання правової ідентичності дитини є ключовим у подібних спорах, і держава має забезпечувати стабільність її особистого та сімейного статусу. У низці рішень, зокрема у справі *Mennesson v. France*, Суд підкреслив, що інтереси дитини мають переважати над міркуваннями публічної політики, моральними чи ідеологічними позиціями держави. Проте широкий «простір розсуду», який Суд залишає державам, призводить до того, що механізми визнання дуже різняться: від прямого автоматичного визнання до вимоги усиновлення,

повторної реєстрації чи судового підтвердження батьківства [6].

Ще одним суттєвим аспектом є застосування іноземними державами застереження про публічний порядок, яке може стати перешкодою для визнання рішень або документів, виданих в Україні. Такий підхід фактично може створити для дитини ситуацію «юридичного подвійного вакууму», коли вона визнана в Україні, але не має жодного правового статусу в державі своїх батьків. Це суперечить як принципам міжнародного права прав людини, так і базовим гарантіям, пов'язаним із громадянством, правами на ім'я, сімейний зв'язок та свободу пересування.

Міжнародне співтовариство наразі намагається виробити узгоджені підходи до правового регулювання сурогатного материнства. Гаазька конференція з міжнародного приватного права вже декілька років працює над розробкою універсальної конвенції щодо визнання батьківства та регулювання транснаціонального сурогатного материнства. Попри це, текст документа ще не узгоджений, оскільки держави мають різні моделі правового регулювання та різні етичні позиції. Утім його прийняття могло б стати важливим кроком до міжнародної уніфікації та зменшення кількості правових конфліктів.

Для України важливим завданням є вдосконалення національної нормативної бази. Потребує прийняття спеціальний закон, який би комплексно врегулював усі аспекти сурогатного материнства, включаючи порядок укладення договору, права й обов'язки сторін, гарантії для дитини та механізми міжнародної взаємодії. Також необхідно запровадити окремі колізійні норми, які б чітко визначали застосовне право до договорів сурогатного материнства, встановлення батьківства та наслідків народження дитини за програмою допоміжних репродуктивних технологій.

Важливо удосконалити механізми міжнародного визнання документів, включаючи можливе впровадження єдиних форм підтвердження батьківства, спрощення процедур легалізації та активну участь України у міжнародних переговорах щодо уніфікації правових підходів.

Комплексне реформування законодавства в цій сфері дозволить підвищити рівень правової визначеності, захистити інтереси всіх учасників правовідносин і, передусім, забезпечити належний правовий статус дитини. У сучасних умовах транснаціональне сурогатне материнство залишатиметься сферою підвищеного юридичного ризику доти, доки ключові правові наслідки залежатимуть не лише від українського законодавства, а й від позицій іноземних держав. Саме тому участь України у процесах міжнародної уніфікації та вдосконалення внутрішнього правового регулювання є необхідною умовою забезпечення стабільності та прогнозованості таких правовідносин.

Ключові слова: сурогатне материнство; батьківство; міжнародне приватне право; публічний порядок; визнання батьківства; ЄСПЛ; транснаціональні договори.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11.11.2025).
3. Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09.09.2013 р. № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 22.11.2025).
4. Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
5. Николайчук Л. М., Купчак Н. М., Срібна Б. Р. Сурогатне материнство: суть, проблеми та правове регулювання. Публічне право. 2020. Вип. 2 (38). С. 113-120.
6. Questions and Answers on the *Mennesson v. France* judgment. European Court of Human Rights. 26.06.2014. URL: https://www.echr.coe.int/d/press_q_a_menesson_fra (дата звернення: 12.08.2025).